

Zofia J. Z d y b i c k a, *Człowiek i religia. Zarys filozofii religii*, wyd. II popr. i rozsz., Lublin: TN KUL 1993, ss. 492.

Pośród rozmaitych typów filozofii jest i filozofia klasyczna, rozumiana jako poznanie mądrościowe, jako dogłębne rozumienie (wyjaśnienie) rzeczywistości. W nurcie filozofii klasycznej niepoślednią rolę odgrywa lubelska szkoła filozoficzna, ześrodkowana na filozofii bytu. Przedmiotem filozofii klasycznej jest rzeczywistość jako rzeczywistość, wyznaczająca przedmiot metafizyki ogólnej, a także poszczególne obszary rzeczywistości, będące podstawą wydzielenia różnych dziedzin filozofii bytu. Celem tak rozumianej filozofii jest ostatecznościowe wyjaśnienie rzeczywistości poprzez wskazanie takich realnych czynników, które pozwolą ostatecznie uniesprzeczniczyć różne postaci bytu: jakiegokolwiek bytu jako bytu, człowieka w aspekcie bytowości, różnych dziedzin kultury jako czegoś realnego, poznania i języka jako pewnych egzystencjalnych faktów itd. Chodzi o wskazanie takich czynników, których negacja prowadziłaby do negacji całej rzeczywistości lub różnych jej przejawów. Tak rozumiana filozofia bytu jest osadzona w kontekście historyczno-filozoficznym i reflektowana analizą epistemologiczno-metodologiczną.

Zrozumiałą jest rzeczą, że fakt tak doniosły dla życia indywidualnego i społecznego, jak religia nie mógł ująć uwagi twórców lubelskiej szkoły filozoficznej. W sposób szczególny zajęła się filozoficznym rozumieniem religii S. Zofia Józefa Zdybicka – Kierownik Katedry Filozofii Religii KUL. Rezultatem jej badań są cztery książki oraz liczne artykuły. W 1993 r. ukazało się drugie – poprawione i rozszerzone – wydanie jej obszernej monografii pt. *Człowiek i religia. Zarys filozofii religii* (pierwsze wydanie, z 1977 r., miało kilka wznowień oraz tłumaczenie na język angielski). W stosunku do pierwszego obecnego wydania nie tylko zawiera nowszą bibliografię i ma nieco zmieniony rozkład materiału. Prezentacja dziejów filozoficznego namysłu nad religią jest poszerzona o najnowsze badania. Charakterystyka stosunku filozofii religii do innych dziedzin filozofii jest uzupełniona o relację filozofii religii z filozofią Boga. Znacznie szerzej został potraktowany problem: religia – kultura, zwłaszcza gdy chodzi o związki religii z nauką i techniką oraz sztuką. Znalazło się także zupełnie nowe zagadnienie: religia i polityka. Całość prezentowanej monografii została podzielona na cztery rozdziały.

Rozdział pierwszy: „Filozofia religii – nauki religiologiczne” ma charakter historyczno-metodologiczny. Autorka przedstawia rozwój nauk o religii oraz charakteryzuje różne typy nauk religiologicznych, w tym różne typy filozofii religii. Przeprowadzone analizy pozwalają sformułować program realistycznej filozofii religii, filozofii religii rozumianej jako dziedzina filozofii bytu. Przedmiotem filozofii religii jest istnie-

nie faktów religijnych, jej zaś celem przedmiotowym – odpowiedź na pytanie: „czym jest i dlaczego istnieje religia?” Toteż procedura filozofii religii jest następująca: stwierdzenie faktów religijnych (dane doświadczenia wewnętrznego i zewnętrznego), ujęcie na drodze intuicji intelektualnej w stwierdzonych faktach tego, co konieczne – istotne, czyli ujęcie istoty religii (tego, jaką kategorią bytu jest religia), wreszcie – na drodze uniesprzeczniającego wyjaśniania – wskazanie bytowych racji, dla których religia istnieje.

W rozdziale *d r u g i m*: „Fakt religii – podstawowe aspekty” Autorka charakteryzuje doświadczenie religijne: doświadczenie przygodności i transcendencji osoby ludzkiej, będące podstawą myśli o Bogu, oraz wewnętrzne i zewnętrzne doświadczenie aktów i stanów religijnych. Religia jawi się jako rzeczywistość wieloaspektowa: jako złożony fakt psychiczny (poznawczo-emocjonalno-dążeńiowy), jako działanie kultyczne i moralno-ascetyczne, jako język religijny. Prezentację faktu religii Autorka wyostreza poprzez porównanie go z innymi przeżyciami ludzkimi (poznawczymi, moralnymi, etycznymi).

Rozdział *t r z e c i*: „Fakt religii – interpretacja filozoficzna” stanowi centralną część książki. Autorka odpowiada w nim na pytanie o istotę religii i najgłębsze, bytowe racje, dla których ona istnieje. Wpierw jednak poddaje krytycznej analizie niektóre redukcjonistyczne ujęcia religii – redukcje psychologiczne, socjologiczne i fenomenologiczne. Z kolei przedstawia realistyczną interpretację religii jako ontycznej, międzyosobowej relacji (byt relacyjny). Przedmiotem religii jest transcendentny, osobowy byt, będący najwyższym dobrem (wartością) dla człowieka. Podmiotem religii jest osoba ludzka, która wszystkimi swoimi władzami odpowiada na objawienie się transcendentnego przedmiotu. Sama religijna relacja między podmiotem i przedmiotem ma charakter realnej i dynamicznej relacji osobowej (świadomej i dobrowolnej), będącej czymś koniecznym w procesie aktualizacji bytu ludzkiego. Dzięki czemu (dlaczego) istnieje ta religijna relacja? Autorka wskazuje obiektywne, bytowe podstawy natury tak podmiotowej, jak i przedmiotowej: bytowy status człowieka – bytu przygodnego, a zarazem osobowego, rozumiejącego rzeczywistość i otwartego na Transcendens, a także realne (niezależne od ludzkiej świadomości) istnienie osobowego Transcendensu i realna, niezależna od ludzkich aktów, relacja bytowej partycypacji między Absolutem i światem. Absolut jawi się tu jako źródło istnienia, transcendentny wzór oraz cel, czyli naczelne dobro, poruszające osobowy dynamizm człowieka i stanowiące o osobowym spełnieniu bytu ludzkiego.

Po przeglądzie i typologii różnych definicji religii Autorka – idąc za św. Tomaszem z Akwinu – proponuje następujące filozoficzne określenie religii: „Religia jest realną, osobową i dynamiczną relacją człowieka do osobowego Absolutu (Boga), od którego człowiek jest zależny w istnieniu i działaniu i który jest – jako Dobro Najwyższe – ostatecznym celem życia ludzkiego, nadającym mu sens” (s. 302). S. Zofia J. Zdybicka podkreśla, że jakkolwiek formy religii są historycznie i kulturowo zmienne, jednak sam fakt religii (aspekt egzystencjalny) jest czymś stałym, związanym ze sposobem istnienia człowieka, którego zasadnicza struktura bytowa nie podlega uwarunkowaniom historyczno-kulturowym.

W rozdziale *c z w a r t y m*: „Religia w kulturze” Autorka charakteryzuje w pierwszej kolejności społeczno-kulturowe aspekty religii. Są to: system głoszonych i uznawanych społecznie prawd religijnych, określony kult, religijnie motywowana moralność i obyczajowość,

określone instytucje i organizacje religijne. Z kolei przeprowadza Autorka analizy niejako funkcjonalne: jaka jest rola religii w kulturze? Religia okazuje się centralnym dobrem kultury (zarazem ją transcendując poprzez to, co nadprzyrodzone): poszerza źródła poznania, pogłębia rozumienie świata, a zwłaszcza człowieka i jego przeznaczenia, uzasadnia i umożliwia właściwy dynamizm moralności, a przez to charakter etosu społeczeństwa, inspirowane szeroko rozumianą technikę i sztukę. Autorka wskazuje także na zależność odwrotną: kultura oddziałuje na religię (kulturowo uwarunkowany język religijny, styl obrzędów itd.). Następnie S. Zofia J. Zdybicka prezentuje bardziej szczegółowe analizy dotyczące relacji między religią a moralnością, nauką, techniką i sztuką. Analizuje naturę świętości oraz problemy sekularyzacji i desakralizacji w kulturze współczesnej.

Monografię zamyka aneks: „Religia i polityka”, w którym Autorka analizuje – uwzględniając perspektywę historyczną – filozoficzne podstawy wzajemnych relacji między religią chrześcijańską a polityką w naszym kręgu kulturowym. Wskazuje, że problem zasadza się na rozumieniu człowieka warunkującym rozumienie polityki. Toteż „między religią a polityką rozumianą jako służba człowiekowi nie zachodzi sprzeczność ani konkurencja. Istnieje autonomia dziedziny religii i dziedziny polityki. [...] Religia ma rozleglejszy horyzont i ujmuje człowieka w wymiarach ostatecznych. Polityka natomiast patrzy na człowieka w aspekcie społecznego życia na ziemi” (s. 434). Ostatecznie człowiek jest własnością Boga, a nie cesarza (s. 437).

Prezentowana książka zawiera także obszerny wybór bibliografii, streszczenie w języku angielskim oraz indeks nazwisk i indeks rzeczowy.

Praca S. Zofii J. Zdybickiej, będąc jedną z wielu propozycji filozofii religii, jest zarazem propozycją szczególną. Ujmuje – w aspekcie egzystencjalnym – całe bogactwo fenomenu religii, a nie tylko jakiś jego przejaw. Podejmuje problem obiektywnego (pozapsychoicznego) istnienia kresu religijnego odniesienia i dostarcza – przez odwołanie się do metafizyki ogólnej (i teodycei) – dobrze uzasadnionej, koniecznościowej tezy o realnym, obiektywnym istnieniu Absolutu. Odwołując się do tezy metafizyki ogólnej i antropologii filozoficznej, wskazuje Autorka na najgłębsze bytowe racje, dla których człowiek jest religijny. Są to: bytowa struktura człowieka – bytu osobowego, zdolnego samym rozumem poznać Absolut i związać się z Nim przez miłość, oraz niezależny od ludzkiego poznania i uznania fakt realnych (bytowych) relacji między Absolutem a światem. Realizm zaproponowanego rozwiązania trudno przecenić, zwłaszcza w kontekście ujęć scjentyistycznych, abstrahujących od problemu realnego istnienia Absolutu i ograniczających się tylko do jakiegoś przejawu religii czy ujęć właściwych filozofii podmiotu, nie rozstrzygających zasadnie realnego istnienia kresu religijnego odniesienia. Jeśli nowsza analityczna filozofia religii problem ten niekiedy podejmuje, czyni to według metody modelowanej na metodach nauk szczegółowych. Nie osiąga wówczas poznania koniecznościowego i nieobalnego, ale hipotetyczne i prawdopodobne (np. R. Swinburne).

Ks. Piotr Moskal